

PROSOCIÁLNE SPRÁVANIE ADOLESCENTOV V ŠKOLSKOM I MIMOŠKOLSKOM PROSTREDÍ

Michaela LUKAČIKOVÁ

Abstrakt: *V príspevku sú prezentované výsledky výskumného šetrenia, ktorého cieľom bolo zistiť, či generácia teenagerov javí záujem o prosociálne správanie v súvislosti s pomocou v školskom prostredí i mimo neho. Súčasne podávame aj výsledky pomoci stredoškóľakov pomôcť druhému v súvislosti s rodinným rozpoložením, časovou tiesňou, atraktivitou a bezdomovstvom a finančnou pomocou známemu a neznámemu človeku.*

Kľúčové slová: *prosociálne správanie, altruizmus, pomáhajúce správanie, adolescent, pomoc*

Psychológovia, sociológovia a výskumné tímy sa začali zaoberať otázkou prosociálneho správania, pomoci druhému v šesťdesiatych rokoch minulého storočia. Podnetom sa stala vražda Kitty Genevesovej, ktorú brutálnym spôsobom zavraždili pred jej vlastným domom, pričom činu sa prizeralo 38 susedov bez čo i len zdvihnutia telefónu a privolania pomoci. Tento hanebný skutok sa stal štartujúcim bodom mnohých výskumov, nakoľko je človek ochotný pomôcť aj v bežných každodenných situáciách.

Hlavným prínosom nášho príspevku je zistiť stav ochoty mladých ľudí (stredoškóľakov) pomôcť v rôznych situáciách. Je všeobecne známe, že vo veľkomestách vládne anonymita. V menších mestách alebo dedinkách, kde sa takmer každý pozná, pozná svoje možnosti, je tá anonymita skôr skrytým pojmom. Preto sme aj výskum realizovali v menšom meste, kde anonymita sa stráca a vizualizácia konkrétnych situácií z výskumu je zreálna. V súčasnosti sa otázkou prosociálnosti zaoberá napríklad Eisenbergová (2002, 2006), Mussen (1990), Kagan (1981), Knight (1981), Hill (2004), Kohoutek (2002) a iní.

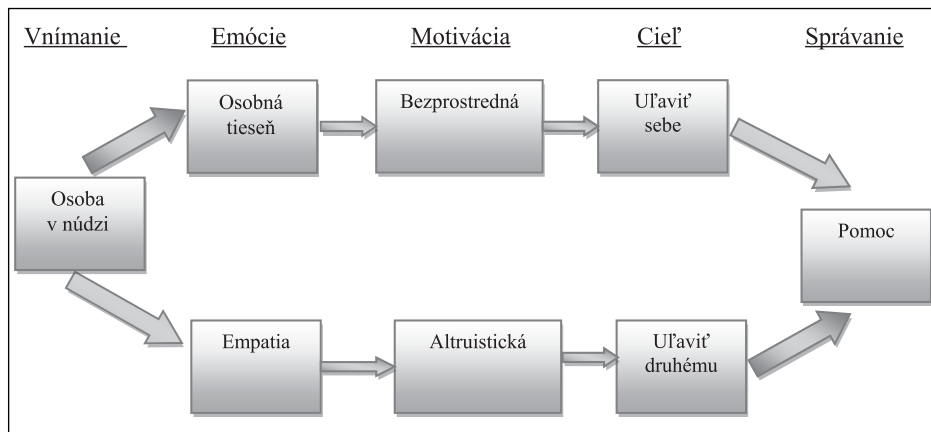
Vymedzenie pojmu prosociálne správanie nie je jednoznačné. Po štúdiu literárnych zdrojov domácej a zahraničnej literatúry týkajúcej sa prosociálneho správania sme zistili, že autori používajú dva paralelné pomenovania, a to prosociálne správanie a altruizmus. V zahraničnej literatúre sa objavuje aj pojem „helping behaviour“ (Feldman, 1985; Bierhoff, 2002; Výrost, 2008), čiže pomáhajúce správanie. Čo zna-

mená byť altruistický? Aký je rozdiel medzi prosociálnym správaním a altruistickým správaním? Bierhoff (2002, s. 9) konštatuje, že termíny „pomáhajúce správanie“, „prosociálne správanie“ a „altruizmus“ sa často zamieňajú a používajú súčasne. Rozdiely medzi všetkými troma správaniami uvádza takto: „pomáhajúce“ je širší termín, ktorý zahŕňa všetky formy interpersonálnej pomoci, význam „prosociálne správanie“ je užší. Označuje situáciu, v ktorej pomáhajúci nie je motivovaný pomôcť profesijnou povinnosťou a recipient je osoba, a nie organizácia, a termín „altruizmus“ ukazuje na prosociálne správanie, ktoré má iné ohraničenie, a tým je motivácia pomáhajúceho, ktorá je charakterizovaná perspektívnym príjmom a empatiou.

Ná konečný (2000, s. 105) označuje prosociálne správanie (resp. „správanie poskytujúce pomoc“ – „helping behavior“) tiež za altruizmus. Jedná sa buď o prejavy altruizmu, alebo o jeho špecifický prípad „pomoci v núdzi“, ktorý je výskumne prípustnejší. Altruizmus môže, ale aj nemusí byť znak pohotovosti zriecť sa vlastného dobra v prospech inej osoby alebo celej skupiny osôb atď. Nemusí teda súvisieť s obeťou (napríklad altruisticky motivované finančné príspevky znamenajú istú finančnú „obeť“, ale nie sebaobetovanie sa). Altruistické činy existujú a vzniká otázka, čím sú tieto činy motivované, keď povaha človeka je v podstate egoistická.

Sú ľudia altruistickí, alebo je naše správanie vždy motivované sebeckosťou? Batson (1991, in: Kassin, 2007, s. 499) argumentuje, že akt pomoci je altruistický v tom prípade, kedy je hlavným cieľom pomáhajúceho prispieť osobe, ktorá to potrebuje, bez ohľadu na následky pre pomáhajúceho. Podľa Batsonovej **hypotézy empatie-altruizmu** (obr. 1) človek, pri pohľade na ľudí v núdzi, vykazuje dve emočné reakcie: *osobnú tieseň* (vina, úzkosť, rozpaky a nepokoj) a *empatiu* (vhľad, solidarita, pochopenie a súcit s druhým človekom). Ak prevládne prvá reakcia, pomôžeme predovšetkým preto, lebo sa chceme zbaviť vlastných nepríjemných pocitov – *bezprostredná „sebecká“ motivácia*. Ale ak prevládne druhá reakcia, ľudia pomôžu preto, aby uľahčili druhým v utrpení – *altruistická motivácia*. Batson taktiež tvrdí (in: Kassin, 2007, s. 499), že pomáhanie môže často uspokojiť naše sebecké, ale aj ušľachtilé motívy.

Obrázok 1 Dve cesty pomoci

Výskumný problém sa zadefinovali podľa týchto otázok:

Aký je vzťah medzi jednotlivými druhmi prosociálneho správania? V akom vzťahu sú demografické premenné /pohlavie, úplnosť rodiny / k pomoci iným?

Za cieľ nášho príspevku sme si stanovili potvrdiť dve hypotézy, a to predpoklad, že existuje vzťah medzi úplnosťou rodiny dieťaťa a pomocou druhým a že dievčatá pomáhajú viac ako chlapci v súvislosti s rôznymi situáciami, v ktorých sa ocitnú sami adolescenti alebo osoba vyžadujúca pomoc.

Výskumnú vzorku tvorilo 100 študentov (počet dievčat N=56, počet chlapcov N=44) Strednej odbornej školy v Medzilaborciach prvého až štvrtého ročníka. Vekové zloženie respondentov bolo od 15 do 19 rokov (priemer 17,2 rokov). Študenti pochádzali z úplných (N=76) aj neúplných (N=24) rodín. Výskum sme realizovali pomocou nami vytvoreného dotazníka, ktorý bol vytvorený pre stredoškolskú mládež, ktorý vychádzal z Kassina (2007, s. 502) a jeho spôsobov, kedy sa najpravdepodobnejšie dostaví pomoc.

Výsledky a interpretácia výsledkov

Program SPSS 19 sme použili na hodnotenie výsledkov, aby sme stanovili súvislosť vzťahu medzi pomocou a jednotlivými demografickými premennými pomocou Chí-kvadrátu.

Tabuľka 1 Vzťah pomoci vo vzťahu k demografickej premennej (úplnosť / neúplnosť rodiny) pre celý súbor (N=100).

	df	p
Pomoc obľúbenej učiteľke	5	,999
Pomoc neobľúbenej učiteľke	5	,999
Pomoc starenke v časovej tiesni	5	,999
Pomoc atraktívnej žene pri vyvrnutí členka	5	,999
Pomoc bezdomovcovi	5	,999
Finančná pomoc známemu človeku	5	,999
Finančná pomoc neznámemu človeku	5	,999

Demografická premenná úplnosť a neúplnosť rodiny nie je v lineárnom vzťahu k rôznym druhom pomoci (tabuľka 1) v dôsledku p hodnoty vyššej ako zvolená hladina významnosti $p=0,05$. Nulovú prvú hypotézu nezamietame, výsledok nie je štatisticky významný a zistený rozdiel vo vzorke a očakávanými početnosťami môže byť dôsledkom náhodného výberu, a taktiež vplyvom výchovy ako jedného z faktorov vplyvajúceho na rozvoj prosociálneho správania.

V rámci pomoci svojej obľúbenej učiteľke pri páde na ľad sú stredoškooláci veľmi nápomocní. Až 80 % chlapcov a 100 % dievčat pomôžu svojej obľúbenej učiteľke v tejto nepriaznivej situácii, ale len 54 % chlapcov a 30 % dievčat pomôžu v rovnakej situácii učiteľke, ktorú nemajú radi. Osobná averzia sa tu výrazne potvrdila. Potvrdil sa nám teória Kassina (2007, s. 502), kedy pomoc je poskytnutá osobe, ktorú majú radi, ktorá je príťažlivá pre poskytovateľa pomoci. Zaujímavé by mohlo byť zistenie dôvodu

neposkytnutia pomoci osobe, s ktorou sú stredoškooláci v dennodennom styku, ktorá ich vyučuje a vychováva.

Časová tieseň bola ďalší fenomén, ktorý sme skúmali pri prosociálnom správaní. Pomôžu študenti staršiemu človeku, ak sú v situácii, ktorá je pre nich veľmi dôležitá (napr. maturitná skúška) a čas je vzácny? Výsledky neboli prekvapivé, rovnako ako ukazujú literárne zdroje. 80 % chlapcov a 95 % dievčat by nepomohli staršej osobe. Zvyšné percento stredoškoolákov, čo je štvrtina z celkového počtu opýtaných študentov, aj v časovej tiesni poskytnú pomoc.

Atraktivita verzus sociálny fenomén bezdomevctva. Na prvý pohľad sa zdá, že výsledok je na stopercent jasný, ale výsledky boli zaujímavé. 80 % chlapcov a dievčat pomôže atraktívnemu dievčatu oproti človeku, ktorý je bez domova. Hoci len malé percento z našej opýtanej vzorky 30 % chlapcov a 8 % dievčat pomôžu človeku, ktorý sa nachádza v zlej sociálnej situácii, čo je potešujúci výsledok.

Finančná situácia v súčasnej dobe je dosť nepriaznivá. Kríza a s tým súvisiace otázky sa dosť často nielen skloňujú, ale reálne sa aj vyskytujú. Zvlášť v skúmanej oblasti. Ak je pre opytujúcich sa ten človek známy, s finančnými prostriedkami pomôže 40 % chlapcov a 45 % dievčat. Oproti tomu neznámemu by chlapci nepomohli vôbec a dievčatá len v malej miere, len v 8 %. Finančná situácia sa stala výraznejším fenoménom ako atraktivita.

Záver

Na záver môžeme tvrdiť, že pomáhajúce správanie nevymizlo z dnešnej adolescentnej mládeže. Celkovo konštatujeme: z akej rodiny pochádza dieťa, nemá vplyv na jeho pomáhajúce správanie. Oblúbenosť (v našom prípade učiteľky) a atraktivita boli významných faktorom poskytnutia pomoci. Asi štvrtina opýtaných by pomohli človeku v núdzi, aj napriek tomu, že sa nachádzajú v časovej tiesni. Potvrdil sa nám aj predpoklad, že bezdomovstvo a finančná pomoc neznámemu človeku sa neprejaví v takej miere ako pomoc blízkeho na strane oboch pohlaví.

Literatúra

- BIERHOFF, H. W. 2002. *Prosocial behaviour*. London: Psychology Press, 2002. 369 s. ISBN 0-86377-773-2
- EISENBERG, N. et al. 2002. *Prosocial development in early adulthood: A longitudinal study*. In: *Journal of Personality and Social Psychology*, 82, 993-996. ISSN 0022-3514.
- EISENBERG, N. et al. 2006. *Handbook of child psychology: Social, emotional and personality development*. New York: Wiley, 2006. 1230 s. ISBN 0471-27289-2.
- FELDMAN, R. S. 1985. *Social psychology theories, research and applications*, New York: McGraw Hill Book Company. 420 s.
- HILL, G. 2004. *Moderní psychologie*. Praha: Portál, 2004. 283 s. ISBN 80-7178-641-1.
- KASSIN, S. 2007. *Psychologie*. Brno: Computer press, 2007. 771 s. ISBN 978-80-251-1716-3.

- KOHOUTEK, R. 2002. *Základy užití psychologie*. Brno: Akademické nakladatelství, 2002. 545 s. ISBN 80-214-2203-3.
- NAKONEČNÝ, M. 2000. *Sociální psychologie*. Praha: Academia, 2000. 287 s. ISBN 80-200-0690-7.
- VÝROST, J.; SLAMĚNÍK, I. 2008. *Sociální psychologie*. Praha: Grada, 2008. 408 s. ISBN 978-80-247-1428-8.

PROSOCIAL BEHAVIOUR OF ADOLESCENT IN SCHOOL AND AFTER-SCHOOL ENVIRONMENT

Abstract: The report presents the results of research investigations which aim was to find if the generation of teenagers seems to be interested in prosocial behaviour for assistance in the school environment and beyond it. Simultaneously we give the results of the willingness to help high school students in connection with the family mood, time pressure, and the attractiveness and homelessness and financial assistance of friend and stranger.

Key words: prosocial behaviour, altruism, helping behaviour, adolescent, help